

ЗАКАРПАТСЬКІ ДІАЛЕКТИЗМИ ЯК МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВІДТВОРЕННЯ МОВНОЇ СТАРОВИНИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Вип. 19.
УДК 811.161.2'373 (091)

Сабадош І. Закарпатські діалектизми як матеріал для відтворення мовної старовини; 18 стор.; кількість бібліографічних джерел – 55; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються закарпатські діалектизми, успадковані переважно від праслов'янської мови і відсутні в багатьох українських діалектах та в літературній мові чи вживані в останній рідко або як архаїзми.

Ключові слова: закарпатський діалектизм, українська мова, праслов'янський, праїндоевропейський, лексика, семантика, етимологія.

Resume. The article under consideration analyses Ttanscarpathian dialecticisms, inherited mostly from the pre-Slavonic language. These words are either absent in many Ukrainian dialects and literary language or are used in the latter very seldom, or in the capacity of archaisms.

Kew words: Ttanscarpathian dialecticisms, the Ukrainian language, pre-Slavonic, pre-Indo-European, semantics, etymology.

Нерідко можна почути від незакарпатців, та й навіть тих носіїв закарпатських говірок, які не є лінгвістами, таку характеристику закарпатського діалекту: його важко розуміють незакарпатці, бо він, мовляв, увібрав до себе дуже багато чужомовних запозичень.

Насправді цей висновок справедливий тільки частково, тому що специфіку цього діалекту становлять не тільки іншомовні елементи (вони, зрештою, дійсно, наявні, але є вони і в інших українських говорах), а й збережені тут релікти української мови та інновації.

Закарпатський діалект, належачи до старожитніх, найархаїчніших українських говорів, зберіг чималу кількість за походженням дуже давніх мовних рис, не відомих в українській літературній мові чи втрачених нею та багатьма іншими українськими діалектами в процесі свого розвитку. Найбільше їх у лексиці і семантиці. За віком вони різної давності. Саме ці архаїчні ознаки, а також новотвори, що розвинулися тут на власному діалектному ґрунті упродовж століть у відносній ізоляції цих говірок від інших українських діалектних масивів у силу історичних та природних умов, і зумовили значну своєрідність закарпатського діалекту.

Помітну частину закарпатських діалектних слів становлять лексеми праслов'янського та нерідко індоевропейського походження, здебільшого саме вони є предметом наших спостережень у цій статті. Вихідними даними пропонованого дослідження стала значна кількість лексем, вибраних з нашого "Словника закарпатської говірки села Сокириця Хустського району" (Ужгород, 2008). Названа говірка знаходиться в ядрі марамороської говіркової групи, а остання визначається дослідниками як найбільш самобутня і найдавніша в середньокарпатському, або закарпатському, діалекті, яка зберегла найбільшу кількість прадавніх елементів [Дзендзелівський 1961: 37].

Наші спостереження над старовинною лексикою цієї говірки дозволяють зробити наступні висновки. Більша частина цих слів відома також в інших карпатських говорах, нерідко також у захід-

нополіському і рідше в інших поліських та деяких південно-східних діалектах. Далі їх ізоглоси продовжуються здебільшого в усіх чи більшості слов'янських мов. Частина назв поширена тільки в східних та західнослов'янських і в східних та південнослов'янських мовах. Переважна більшість цієї лексики фіксується староукраїнськими джерелами. Деякі назви, відрізняючись від українських літературних фонетично, словотворчо чи семантично, засвідчують давніший мовний стан.

Далі подаємо нариси про частину цих лексем.

Айно, част. 'так': «Ты не здорова?» – «Айно». [ССк.: 17]. Від цієї частки в говірці наявні похідні *айно*¹*де* (присл.) 'де ж іще, куди ще', *айно*¹*ко* (займ. неозн.-ос.) 'хто ж іще', *айно*¹*йак* (част.) 'аякже, авжеж' [іб.]. Лексема *айно* поширена майже по всій території закарпатського діалекту [ДЛАЗ: 262], а також в інших карпатських говорах; пор. бойк. *айно* [Он., I: 34], гуцул. *айно* [Ж., П.: 15; П., Г.: 9], надсян. *айно*, *гайно*, *байно* ід. [Дзендзелівський 1969: 15]. Подається це слово з тим самим значенням у [Грінч., I: 5] (як поширене в Галичині і на Закарпатті), [Жел.: 3]. Уперше *айно* кількаразово фіксується в середині XVI ст. в пам'ятці, писаній у східній частині Закарпаття [Деже: 7]. Правда, укладач словника цього тексту, вважаємо, неточно встановив значення слова ('разве'), подібно як і в [Т.Сл.: 13] ('тільки'). Отже, *айно* – давнє утворення, ймовірно, від сполучника *a* і частки *ino*; пор. укр. діал. *ино*, *йно* 'тільки, лише' [Жел.: 323]; див. ще [ЕСУМ, I: 53–54]. Якщо В. Німчук вважав закарп. *айно* спорідненим з чес. *ano*, словц. *ano* ід. [Німчук 1963: 145–146], то автори ЭССЯ, крім чеського та словацького слів, сюди залучають також ст. рос. (новг., 1215 р.) *ано*, *ань* 'а', діал. *ан*, *анó* 'так що, навіть', 'або' та ін., пол. *ано* 'так', болг. *ано* 'тому що', ст. серб., хорв. *ано* (від XIV), діал. *ано* 'так, але', словн. *ап* 'але, крім', *ано* 'і, але, а' та ін., віддаючи перевагу версії, що *ано* утворилося від *a* та займенника *ono*, отже, від прасл. *a ono [I: 36–37]. Правда, в цьому виданні не взято до уваги укр. діал. *айно*, як і в [SP, I: 156–

157]; в останньому, проте, використано як паралель до *ано* в різних слов'янських мовах укр. діал. (зах.) *ано* 'але, тільки; але тільки' [Грінч., I: 7]. Див. ще [Фасм., I: 77; MES: 18]. Тому, вірогідно, варто відмежувати укр. *айно* від *ано*.

Байати 1) 'ворожити': *Ко з^{на}йіе байати, тот може помо^{чи} чил'адникови в бі'д'і*; 2) '(перен.) вовтузитися': *Тоній байав з мот'орков, бо не^е робит му* [ССк.: 21]. *Баяти* 'ворожити' подається також у [Грінч., I: 35] зі вказівкою на поширення в закарп. говірках; пор. укр. фолькл. *баяти* 'говорити, розповідати' [СУМ, I: 116], бойк., гуцул. *байати* 'ворожити, замовляти рану або хворобу' [Он., I: 47; СГГ: 158; СГГ: 158; Јап.: 5], зах.поліс. 'говорити, розмовляти, розповідати' [Арк., I: 12]. В староукраїнській мові XVI–XVII ст. *баяти* мало значення 'розповідати, говорити', 'вигадувати, видумувати', 'ворожити, замовляти' [СУМ 16-17, II: 32]. У [Бер.: 5] *баяне* подається як відповідник церк.сл. **васнословіє**; пор. рос. діал. *баять* 'говорити', біл. *баіць, баяць* 'говорити, пускати чутки; пустословити; розповідати казки', пол. *bajać* 'розповідати (байки, казки); розповідати небиліці', в.луж. *bać* 'розповідати казки (байки); говорити дурниці', н.луж. *bajaś* 'базикати, розповідати', чес. *bájeti* 'базикати, говорити небиліці', діал. *bajat* 'розповідати (казки)', *bajat* 'видумувати, розказувати байки', слвц. *bájit' (si)* 'мріяти; видаватися ілюзіям, видумувати', 'тужити за ким(чим-)небудь', болг. *бая* 'шептати замовляння, заклинання; розповідати', мак. *бае* 'ворожити, замовляти', серб., хорв. *bajati* id., слвн. *bajati* 'балакати; гадати; ворожити, заговорювати', ст.сл. **багати** id., 'розповідати байки', 'замовляти, заворожувати'. Прал. **bajati* походить від і.е. **bha-* 'говорити'; пор. споріднені слова в інших індоєвропейських мовах: гр. *φημί* 'говорити', лат. *fari* id., дангл. *bō-īnan* 'хвалитися', д.ісланд. *bón* 'слово', д.інд. *bhānati* 'говорить' [Rud., I: 93; ЕСУМ, I: 157; Фасм., I: 140; ЭСБМ, I: 276–277; Slaw., I: 25; MES: 42; БЕР, I: 38; Skok, I: 93; SP, I: 182; ЭССЯ, I: 138–139]. З наведеного матеріалу видно, що прасл. **bajati* первинно мало значення 'говорити, розповідати', на основі якого пізніше виникло значення 'замовляти (хворобу), ворожити'. Останнє збереглося в карпатських діалектах української і в південнослов'янських мовах. На відміну від останніх, в українській мові не втрачене також перше значення слова *байати* 'говорити'. З цим дієсловом споріднені укр. *байда, байка* та деякі ін.

Бервено 'колода': *Помо^{жи} ми пере^{нести} бервено* [ССк.: 22]. Відоме в ряді інших українських діалектів; пор. бойк., гуцул., бук., зах.поліс., полт. *бервено* id. [Он., I: 49; СГГ: 168; Јап.: 9; СБГ: 29; Арк., I: 14; Грінч., I: 50], сер.поліс. *берванука* [Лис.: 31], ст.укр. *бервено* id. [1574, Т.Мат., I: 52]. Лексема *бервено* в сучасній українській літературній мові не вживається; пор. також з тим самим значенням ст.рос. *брьвно* [1313, СДРЯ, I: 352], діал. *бервенó*, біл. *бервяно́*, діал. *берно́*, пол. *bierwiono*, ст.пол. (XIV–XV) *birzwno, birwno*, діал. *bierzno, biérno*, чес. *břevno* (ст.чес. від XIV), слвц.

brvno, болг. *брьвно*, серб., хорв. *brvno*, слвн. *brvno*, діал. *brven, brvna*, ст.сл. **брьвно**. Прасл. **bьrvьно/*brьvьно/*brьvьно* id. утворено суфіксальним способом від **bьrvь/*brьvь/*brьvь* (див. нижче *бе"р'*) [Rud., I: 105–106; ЕСУМ, I: 168; Фасм., I: 209–210; Черн., I: 109; ЭСБМ, I: 345; Slaw., I: 33; MES, 72; БЕР, I: 82–83; Skok., I: 222; SP, I: 400–401; ЭССЯ, III: 72–73].

Бе"р', род. відм. *берви* 'кладка з колод через потік': *На тот бук потоку мош переїти через бе"р'* [ССк.: 22]; пор. гуцул. *бер, берь* id. [Шух., I: 80; Гол., 364; Грінч., I: 50; СГГ, 167; П., Г., 12; Јап., 9]. Назва *бер (бер')* з цим значенням має точні відповідники в російській (ст.рос. (новг.) *бервь* 'плот, береговая плотина, ratis' [Срез., I: 68]), чеській (ст.чес. *břev* 'місток', XV), болгарській (діал. *брьв* 'кладка через потік'), сербській, хорватській (*brv* 'кладка; колода') і словенській (*brv* 'місток') мовах. Як свідчать похідні утворення (див. вище статтю *бервено*), очевидно, колись така назва була також у білоруській (пор. біл. *бервяно* id.), словацькій (пор. слвц. *brvno* id.). Походить від прасл. **bьrvь/*brьvь/*brьvь*, що первинно означало 'стовбур дерева', 'кладка', 'міст' [Rud., I: 105; ЕСУМ, I: 168; Фасм., I: 209–210; ЭСРЯ, II: 191–192; ЭСБМ, I: 345; MES: 72; Skok, I: 222; ЭССЯ, III: 71–72; SP, I: 400–401].

Берег(х) га, ч., 1) край річки, озера; 2) 'горб, підвищення, гірка, пагорб': *У берега май легко* [ССк.: 22]. В українській літературній мові та в більшості інших українських діалектів, як і майже в усіх слов'янських мовах, це слово вживається зі значенням 'берег річки, озера, моря', 'край чого-небудь'. І лише в закарпатських, бойківських та гуцульських говорах слово *берег* добре відоме ще й як назва різного роду підвишень земної поверхні; пор. бойк. *бер'іє* 'узгір'я' [Он., I: 50], гуцул. *берег* 'гористе місце', *берег, беріє* 'гірка' [Јап.: 9]. У пам'ятках староукраїнської мови лексема *берег* з цим значенням поки що не виявлена. Проте подібні назви наявні у західних і південних слов'ян; пор. пол. діал. *brzeg* 'пагорб, узгір'я', в.луж. *brjoh*, н.луж. *brjog* 'схил, горб', чес. *břeh* 'схил', ст.чес. *břeh* 'пагорб', діал. *břech*, слвц. *breh* id., болг. *бръг* 'земне підвищення, узгір'я', мак. *брег* 'пагорб, гора', серб., хорв. *brieh* 'пагорб' (від XIV ст.), слвн. *breg* 'горб, гірка', ст.сл. **брьгъ** 'горб, гора'. Зважаючи на те, що в інших індоєвропейських мовах відповідники цього слова вживаються переважно для позначення гори, пагорба горба, висоти (пор. вірм. *barjr* 'високий', авест. *barəzah-* 'підвищення, гора', д.в.нім. *berg*, нім. *Berg* 'гора' < і.е. **bherhos* 'підвищення, гора'), а значення 'берег' їм не відоме, можна припустити, що прасл. **bergъ* первинно мало семантику земного підвищення і вона до сьогодні збереглася в деяких карпатських говірках і в західних та південних слов'янських мовах [Rud., I: 109; ЕСУМ, I: 170; Фасм., I: 153; Черн., I: 85; ЭСБМ, I: 345; Slaw., I: 46; MES: 72; БЕР, I: 85; Skok, I: 210; SP, I: 203–204; ЭССЯ, I: 191–193; Толстой: 88–96].

Беремено, а, с. 1) 'вантаж на плечі людини (мішок, в'язка і под.): *По'несла бе'ремено му'кы*; 2) *перен.* 'життєвий тягар, випробування, що випали на долю людини': *Г'ашко му, бо та'ке йо'го бе'ремено* [ССк.: 22]. Ареал поширення *бе'ремено* в сучасних українських говорах, імовірно, незначний; пор. ще гуцул. *бе'ремен'є* 'тягар' [Ж., П.: 19]. Однак давніше це слово було відоме на значно більшій частині української діалектної території, зокрема на Волині, сучасній Ровенщині та ін., про що свідчать писемні пам'ятки; пор. ст.укр. *беремя* 'вантаж, тягар, ноша, клунок' (Луцьк, 1579 р.), 'повинність, обов'язки' (Волинь, 1952 р.), 'тягар (душевний)' (Ровенщина, 1556–1561) [СУМ 16–17, II: 76]. У першому значенні *бе'рема* потрапило і до словника П.Беринди [1627, Бер.: 12]; пор. ще походна *бе'ремок* 'оберемок' у [Б.-Н.: 54]. У києво-руській писемності *берема* 'в'язка, оберемок, вага' засвідчується з XI ст. [Срез., I: 70]. Для укр *беремя* наявні паралелі в усіх слов'янських мовах; пор. рос. діал. *бе'рема* 'великий оберемок, в'язка', 'ноша', 'будь-яка вага' та ін., ст. біл. *беремя* (*повозовое*) 'обов'язок доставляння підводи', діал. *бярэмя* 'оберемок (дров)', ст.пол. (від XIII ст.), пол. *brzemie* 'тягар, ноша', в.луж. *brěmjo* 'важка ноша', н.луж. *brēmje* 'тягар, вантаж; ярмо; в'язка', ст.чес. *břemě* 'вага, ноша', *břemeno*, чес. *břimě*, *břemeno* 'важка ноша', 'тягар', 'важкий обов'язок', слвц. *bremä* 'вага', *bremeno*, болг. *бреме* 'вантаж', 'турбота, тягар', мак. *бреме* 'ноша, вантаж', 'в'язка, оберемок', серб., хорв. *бреме* 'вага, вантаж', діал. 'міра, ваги', 'ноша', слвн. *brete* 'вага, ноша; тюк, в'язка', ст.сл. *брѣма* 'тягар, гніт'. Від прасл. **bertę*, род. в. **bertene* 'те, що носить', а первинно 'носіння' (і.е. **bher-* 'носити, нести'), спорідненого з **bero*, **bьrati* 'брати' [ЕСУМ, I: 171; Фасм., I: 155; ЭСРЯ, II: 95–96; Черн., I: 110–111; Слw., I46; MES: 72; БЕР, I: 77; Skok, I: 201; SP, I: 206; ЭССЯ, I: 196–197]. Укр.діал. форма *бе'ремено* (із суф. *-ен-*) виникла за аналогією до форм непрямих відмінків слова *берем'я* (це слово було з основою на приголосний, як, напр., *плем'я* < прасл. **pletę* id.).

Бзина, ны, жс., бот. 'бузина чорна (*Sambucus nigra*): *Із бзи'ны чин'ат ц'і'кы нит'кы сук'ати ават' пишчал'кы* [ССк.: 23]; пор. гуцул., лемк. *бзинá* [Шух., I: 18; СГГ: 178; Jan.: 22; КДА: 95], бойк. *бздинá* [Он., I: 50], наддністр. *бзинá* [СГГ: 181], зах.укр. *бзинá* [Гол.: 365], ст.укр. *бзина* 'бузина' [XVIII, Т.Сл.: 88]. Відоме з тим самим значенням у польській (діал. *bzina*), нижньолужицькій (*bezupa*), чеській (*bezina*, *bzina*), словацькій (*bazina*) мовах; пор. болг. *бзина* 'те, що заросло травою'. Прасл. **bъzina* 'бузина' утворене суфіксально від **bъzъ* id., котре здебільшого виводять від і.е. **bhāig̃-/b̥hūg̃-*, яке пов'язується етимологічно з і.е. назвою бука **bhāgōs*; пор. гр. *φύκος*, лат. *FAGUS* 'бук', нім. *Vuche* id. Щоправда, загальноприйнятої етимології прасл. **bъzъ* не має [Rud., I: 240–241; ЕСУМ, I: 181; Фасм., I: 233; Черн., I: 119; ЭСБМ, I: 403; Слw., I: 30–31; MES: 52–53; БЕР, I:

97; Skok, I: 125; SP, I: 468–470; ЭССЯ, III: 143–145].

Был', были, жс., *был'е*, а, с., зб. 'стебло кукурудзи': *Зелена (су'ха) был'* [ССк.: 24]; пор. укр. літ. *білля* 'трава' [СУМ, I: 166], бойк. *біло*, *биль* 'стеблина' [Он., I: 51–52], гуцул. *біло* 'бадилля, напр. кукурудзи' [Jan.: 21], бук. *біло* 'бадилля (переважно соняшника, кукурудзи)' [СБГ: 30], ст.укр. *быліє* 'зілля' [1596, Зиз.: 28]; пор. ще рос.діал. *быль* 'ствол трави, травинка', біл. *быллэ*, діал. *буль* 'стебло квітки, рослини', діал. 'рослина', в.луж. *bul*, *bal* 'полин', чес. *býl* 'трави, бур'яни', ст.чес. *буль* 'рослина, зілля', слвц. *byl'*, діал. *byla* 'стебло рослини', болг. *билка*, діал. *биле* 'лікарська рослина', мак. *билје* 'рослини, бур'яни', серб., хорв. *билје* 'рослини', *bil* 'рослина *Festuca*', слвн. *bil* 'стебло, соломинка', ст.сл., церк.сл. **БЪЛЬ** 'рослина, трава'. Прасл. **bylь/*bylo* id. – деривати від *byti* 'бути', первинно 'рости' < і.е. **bhū-* 'рости, розростатися' [Rud., I: 122; ЕСУМ, I: 183; Фасм., I: 259; ЭСРЯ, II: 244; ЭСБМ, I: 432; Вг.: 54; Слw., I: 53; MES: 78; БЕР, I: 47; SP, I: 475; ЭССЯ, III, 149–150].

Бон'а, і, жс. 'широке й глибоке місце у воді (у річці й поза нею)': *У бон'ах л'убл'ат гар'чи быти* [ССк.: 29]. В.В.Німчук зіставляє цю назву зі слвн. *bedenj* id. [Німчук 1992: 93]. В [ЕСУМ, I: 229] *боня* розглядається як «звуковий варіант форми *бáня* 'заглиблення'». Нам видається доцільніше укр *боня*, як і слвн. *bedenj*, котре, до речі, в джерелах більше відоме як назва чана, кадки, дупла і под., виводити від прасл. **bъdъna* 'кадка' [ЭССЯ, III: 113–114]. У цьому нас упевнює також бойк. *бон'а*, *бон'н'а*, які, як і *бодн'а*, *бодн'і*, називають дерев'яний посуд, кадіб, бочечку [Он., I: 66; Stud.: № 370]. Отже, *бон'а* < *бон'н'а* < *бодн'а* < прасл. **bъdъna*.

Боржи, присл., рідк. 'швидше, мерщій': *Гди бóржі ду'му*. [ССк.: 29]. Із цим словом пор. бойк. *бóрше* 'швидше' [Он., I: 67], гуцул. *бóрше* 'швидко' [Jan.: 16], *бóрші* [Негр.: 28], бук. *бóрше*, *бóрші* 'передчасно, рано' [СБГ: 36], наддністр. *бóрше* 'скорше' [Шило: 57], поділ. *бóрше* id. [Гол.: 371; Брил.: 14], бук., сх.поліс. *боржій* 'швидше' (у Ю.Федьковича і П.Куліша [Грінч., I: 86]), ст.укр. *борже* (XVI), *борше* (1556–1561) [СУМ 16–17, III: 30, 38]. *Борже* – форма вищого ступеня від уживаного в тих же діалектах прислівника *бóрзо*, утвореного від *бóрзий* 'прудий, швидкий' (пор. [СУМ, I: 218]) < прасл. **bъrъzъ* id. < і.е. **bheres-* 'швидкий' [Rud., I: 173–174, 179; ЕСУМ, I: 230]. Таким чином, *борже* < *боржеже* < *боржеше* < *борше* < *борзше* < *борзше* id., а *борше* < *боршеше* < *боршеше* < *боршеше* < *борзше* у результаті асимілятивних і дисимілятивних змін приголосних після занепаду редукованого голосного заднього ряду (ъ), тобто утворення форм *борже* і *борше* в українській мові відбулося після занепаду редукованих.

Боры'кати, *кайу*, *рыкаш* ('кайеш), *недок.* 'безладно рити землю': *Ди'ви, йак т'рактор боры'кат гор'от, ка'жи трактур'істови, най зарунат (зарунайе); бур'ікати*, *кайу*, *р'икаш*

(кайеш), *недок.* 'перекидувати, перебирати; рити': *Ота сви́н'а не" іїст, ай лиш бу́р'ікат (бу́р'ікайе) в по́льм'ях* [ССк.: 29]; пор. лемк., бойк. *борікати* 'рити рогами' [Грінч., I: 86], бойк. 'рити землю; розкидувати сіно, перевертати щось упорядковане' [Он., I: 66], гуцул. *борікати* 'рити рогами землю' [П., Г.: 16], *борікати* 'ворушити рогами сіно, стіг' [СГГ: 225]; пор. рос. діал. *бо́ркать* 'толкать, бить', *бу́ркать* 'бросать, швырять' та ін., пол. діал. *barkać się* '(про худобу) неспокойно бігати при статевому збудженні', влуж. *bórkać* 'перекопувати (землю рилом)', н.луж. *byrkaś* 'стрибати, тріпотіти', чес. *brkati* 'спотикатися', ст.чес. 'літати, пурхати', слвц. *brkat'* 'швидко літати з переляку', болг. *бъркам* 'мішати', *бъркам* 'щупати, копатися', мак. *брка* 'перемішувати, ритися', серб., хорв. *brkati* 'робити безпорядок, змішувати', слвн. *brkati* 'копатися, ритися'. Прасл. **bьrkati/*brьkati* 'перемішувати, розкидати, розгрібати, ударяти', яке, за В.Махеком, звуконаслідувального походження [Rud., I: 173, 180; ЕСУМ, I: 230; Фасм., I: 195; MES: 66–67; БЕР, I: 102–103; Skok, I: 213; SP, I: 418–419; ЭССЯ, III: 125–127].

Бородави́ца, і, ж., мед. 'бородавка': *Не" з'найу, іак с'а з'бавити уд бородави́ц* [ССк.: 29]. За даними друкованих джерел, в інших карпатських говорах, як і в решті українських діалектів, лексема *бородави́ца* не виявляється. Уперше в староукраїнській писемності фіксується тільки в кінці XVIII ст. [Т.Сл.: 125], проте з тим самим значенням відома майже в усіх слов'янських мовах; пор. ст.рос. *бородавица* (XV–XVII), діал. *бородави́ца*, ст.пол. *brodawica* (XV–XVI), діал. *brodavica*, полаб. *brōdāvaičā*, влуж., н.луж. *brodajca*, чес. *bradavice*, слвц. *bradavica*, болг., мак. *брадавци*, серб., хорв. *bradavica*, слвн. *bradavica*. Прасл. **bordavica* id., на думку більшості етимологів, утворене суфіксально від **borda* 'борода', виникло, можливо, на основі подібності бородавки, вкритої волоссям, до *борідки* [Rud., I: 175; ЕСУМ, I: 231–232; Фасм., I: 196; MES: 63; БЕР, I: 72; Skok, I: 195–196; SP, I: 319–320; ЭССЯ, I: 199–200]. П.Черних виводить цю назву від гіпотетичного апелятива **бородава* на підставі топоніма *Бородава* (1648 р.) [Черн., I: 104]. Якщо укр. діал. *бородави́ца* має продовження майже в усіх слов'янських мовах, то укр.літ. *борода́вка* (< прасл. **bordavьka* id.) – тільки в східних, польській і лужицьких мовах, а в південних слов'ян з цим значенням взагалі не вживається. На цій основі можна припускати, що назва **bordavica* давніша, ніж **bordavьka*.

Борозда, дь, ж., с.г. 'борозна': *Старый вул борозды не" ска'зит, айбо й гл'убоко не" оре.* [ССк.: 29]; пор. бойк., гуцул. *борозда́* [Он., I: 67; Jan.: 16; П., Г.: 16], а також рос. *борозда́*, пол. *brōzda*, влуж. *brōzda*, н.луж. *brozda*, чес., слвц. *brázda*, болг., мак. *бразда*, серб., хорв., слвн. *brázda*, ст.сл. *вразда* id. Більшість дослідників вважає, що прасл. **borzda* id. пов'язане з і.е. **bhors-/*bhars-* 'щось гостре' [Rud., I: 175–176; ЕСУМ, I: 232; Фасм., I: 196; ЭССЯ, II: 220]. Як

вважають П.Скок, Ф.Славський, П.Черних, **borzda* утворилося, ймовірно, в праслов'янській мові від **bor-* (той корінь, що і в прасл. **borna* 'борона') за допомогою суфікса *-zd-a* (пор. той же формант у слові **ě-zd-a* 'зда') [Skok, I: 203–204; Slaw., I: 45; Черн., I 104]; див. ще [БЕР, I: 73]. Що стосується укр.літ. варіанта *борозна́* id., то вперше він засвідчується українськими текстами з Волині в II пол. XVI ст. (1565 р.) [Т.Мат., I: 65], подається також у [1627, Бер.: 12] та інших пам'ятках писемності [СУМ 16–17, III, 33], а *борозда* id. – всього один раз у джерелі з кінця XVI ст. (з території Бойківщини [ib.: 33]) і один раз в похідному слові *бороздиту* з XVIII ст. (у тексті із Закарпаття, з терену, що межує з бойківськими говірками [Т.Мат., I: 125]). З цього впливає, що здавна варіант *борозна* займав в українських говірках набагато більший ареал поширення, ніж *борозда*. *Борозна* походить від прасл. **borzъna* id., утвореного суфіксально від **borzda* або, як вважає Ф.Славський, виникло внаслідок контамінації **borzda* і **borna* 'борона' [SP, I: 333–335]. *Борозна́* має точні відповідники тільки в російській, білоруській, польській, болгарській, македонській, а *борозда́* – майже в усіх слов'янських мовах.

Бости, бо^уду, бо^деш, *недок.* 'бити (колоти) рогами (про корову, вола, барана та ін.): *Не" буйс'а н'а, іа не" ко'рова, іа не" бо"ду* [ССк.: 30]. Ця лексема з тим самим значенням, крім закарпатських, поширена також у лемківських [Грінч., I: 90] (з покликанням на І.Верхратського), бойківських [Он., I: 68], гуцульських [Jan.: 16] (і *bodati* [СГГ: 213]) говірках. Ймовірно, давніше, як на це вказують пам'ятки староукраїнської писемності, ареал його вживання охоплював і говірки з території Галичини (поч. XVII ст), Київщини (1621 р.) та, можливо, з інших українських земель [Т.Сл.: 103; Т.Мат., I: 66; СУМ 16–17, III: 39–40]. Наявне це слово в «Лексиконі» Є.Славинецького [1642, Слав.: 339], в граматиці І.Ужевича [1645, Ужев.: 64], у словнику П.Білецького-Носенка («*бодяк* от глагола *bodati*» [Б.-Н.: 58]). *Бости*, *bodati* багаторазово засвідчується киеворуськими текстами XI–XIII ст. [Срез., I: 158; СлРЯ 11–17, I: 302]. Знають його також усі слов'янські мови; пор. з тим самим значенням рос.діал. *бости*, *боду*, біл. *басці*, *баду*, пол. *bóśc*, *bodę*, полаб. *büst*, влуж., н.луж. *bosć*, *bodu*, чес. *bodati*, ст.чес. *bósti*, *bodu*, слвц. *bodati'*, болг. *boda*, мак. *bode*, серб., хорв. *bosti*, *bodem*, слвн. *bosti*, *bodem*, ст.сл. *востти* id. Прасл. **bosti*, *bod-* < **bodti* id. < і.е. **bhed-/*bhod-* id. [Rud., I: 181–182; ЕСУМ, I: 237–238; Фасм., I: 183; Черн., I: 99–100; Slaw., I: 141; MES: 59; БЕР, I: 61–62; Skok, I: 191–192; SP, I: 339–340; ЭССЯ, II: 222–223]. Укр.літ. мова і більшість укр. діалектів втратили цю лексему, а назване нею поняття передається описово, словосполученням *бити (колоти) рогами*. Слід також звернути увагу на те, що ні Словник української мови в 11-ти томах, ні жоден інший нормативний словник нашої мови не подає цього слова навіть у якості діалектного. Відсутня також лінгвістична карта з поняттям, означуваним

словом *бості*, в усіх трьох томах національного Атласу української мови. Є всі підстави вважати, що це слово треба повернути до української літературної мови.

Бур'якати див. борыкати.

Варовати, руйю, руйеш, недок. 'стерегти, берегти, оберігати': *Фаїна d'івочка, кобы їй Бог варовав*; **вароватис'а**, руйус'а, руйес'а, недок. 'остерігатися, берегтися': *Варуйтес'а уд злых л'уди* [ССк.: 36]. Це дієслово з цим самим значенням відоме в бойківських, гуцульських (*варовати* [Он., I: 84; Јап.: 252]); пор. ще зах.укр. *варувати* 'зберігати, берегти від чого-небудь' [Грінч., I: 128] (з покликанням на Я.Головацького), бук. *варувати* 'шанувати, берегти, доглядати' [СБГ: 48], а також зах.поліс. *варуватис'а* 'соромитися' [Арк., I: 45], зах.волин. *варуватися* 'побюватися' [Корз.: 81], сх.поліс. *варуватися* 'не наважуватися, соромитися' [Грінч., I: 128]. У [СУМ, I: 295] слово *варувати* подається як діалектне зі значенням 'берегти' (ілюстрації з творів М.Черемшини), а *варуватися* (теж діалектизм) – зі значеннями 'не наважуватися; соромитися' (ілюстр. з тв. Марка Вовчка, М.Коцюбинського) і 'остерігатися, берегтися' (з покликанням на [Грінч.]). Уперше *вароватися* 'берегтися, остерігатися' засвідчується киеворуськими текстами XI ст. [XI, сп. XIV, СлРЯ 11–17 вв., II: 21], українською писемністю сер. XV ст. з території Берестейщини [ССУМ, I: 153]. Дієслово *варовати(ся)* фіксується староукраїнськими пам'ятками 16–17 ст., писаними в різних українських землях, десятки разів з кількома значеннями, у тому числі зі значенням 'остерігатися' [СУМ 16–17 ст., III: 179–181]. З цією семантикою (вона є первинною) знає його більшість слов'янських мов: пор. рос. *варовать* 'оберігати', біл. *варавать* 'остерігатися', пол. *warować* 'стерегти, застерігати', чes. *varovati* 'застерігати', слвц. *varovat* id., болг. діал. *варам* 'не турбувати', серб., хорв. *varovati* 'оберігати', слвн. *varovati* id. Припускається, що це давнє слов'янське (можливо, праслов'янське) запозичення від д.в.нім. *(bi)warōn* 'зберігати, берегти' [ЕСУМ, I: 334; Фасм., I: 275; ЭСБМ, II: 56–57; БЕР, I: 119; Skok, III: 565–566]. В.Махек обстоює думку, що це слово не запозичене слов'янами, а спільне з німецьким; пор. пол. *wara* 'стережись', гр. *ωρά* id. < i.e. **vōrō* [MES: 678]. О.Брюкнер пол. *wara!* *warować* відносить до німецьких запозичень [Br.: 601]; див. ще [Rud., I: 312].

Версник, а, ч. 'ровесник': *Йура с Петром – версники* [ССк.: 36]. Точний відповідник цієї назви знаходимо в Україні тільки в бойківських говірках (*версник* id. [Он., I: 91]) та деяких слов'янських мовах; пор. рос. діал. (яросл.) *верстаник* [СРНГ, IV: 148], чes. діал. (морав.) *vrstevník*, болг. *врѣстник*, мак. *врѣстник*, серб., хорв. *vrstnik* 'ровесник' id. Очевидно, це теж праслов'янська назва; в такому випадку прасл. **vǫrstnikъ* id. – суфіксальне похідне від **vǫrsta/ *vǫrstъ* 'вік; вікова група' (див. **вир'с'ц'**¹, там само й література).

Вид'іти, вижу, видиш, недок. 'бачити': *Йа вижу, ичо ты робииш* [ССк.: 37]; пор. бойк., гуц.

viditi id. [Он., I: 99–100; П., Г.: 22; Нерп.: 36], наддністр. *viditi* [Шило: 72], ст.укр. *видѣти* id. [1489, СУМ 16–17, IV: 47]. Це слово має точні відповідники в більшості інших слов'янських мов: пор. рос. *видеть*, пол. *widzieć*, влуж., *widzieć*, чes. *vidětí*, слвц. *vidieť*, болг. *виждам*, мак. *види*, серб., хорв. *vidjeti*, слвн. *videti*, ст.сл. **видѣти** id. Прасл. **vidēti* id. < i.e. **veid-/ *vid-* 'дивитися, знати' [ЕСУМ, I: 369–370; Фасм., I: 313; ЭСРЯ, III: 93; Черн., I: 149–150; Br.: 613–614; MES: 688; Skok., III: 586–587]. Цього самого кореня й прасл. **vǫdēti* 'відати'. Отже, на відміну від майже всіх слов'янських мов і частини українських карпатських говорів, у сучасній українській літературній мові не збереглося дієслово *видіти* 'бачити', в той час як наявні *видітися* 'здаватися', *видіння*, *відко*, *відноній*, *видючий* та інші спільнокореневі.

Вир'с'ц'¹, версти, ж. 'вік; вікова група': *Мы з ним од'ноій версти* [ССк.: 36]; пор. бойк. *верства* 'старшого віку' [Он., I: 91], гуцул. *верствá* 'покоління' [Јап.: 256], бук. *верствá* 'ровесники' [СБГ: 49], зах.укр. [Гол.: 394], черкас. *верст(в)á* 'вік людини' [Грінч., I: 138]. У [СУМ, I: 332] *верствá* 'вік; вікова група' подається як застаріле і діалектне (з покликанням на [Грінч.]). Києворус. *врѣста* 'вік' засвідчується текстом XI ст. [ИЗб.1073: 42; Срез., I: 462]. Відоме це слово в переважній більшості східних і південних слов'янських, а також чеській мовах; пор. рос. діал. *верста* id., біл. *вѣрста* id., пол. *warst(w)a* 'шар, пласт', чes. *vrstva* id., болг. *врѣст*, мак. *врѣст* 'вік', 'ровесник', слвн. *vrsta* id., ст.сл. **врѣста** 'вік; покоління; ровесники'. Прасл. **vǫrsta/ *vǫrstъ* праїндоевропейського походження [Rud., I: 361–362; ЕСУМ, I: 358; Фасм., I: 300; Br.: 603; MES: 700–701; Skok, III: 629]. Таким чином, в українській літературній мові та в більшості українських діалектів не збереглося слово *верста/верствá* зі значенням 'вік; покоління, ровесники', тоді як в інших східнослов'янських, а також у південнослов'янських і чеській мовах воно наявне. Див. ще **версник**. У більшості українських діалектів і в українській літературній мові слово *верста* (*верствá*) вживається зі значенням 'міра довжини (1,06 км)' [СУМ, I: 330–331]; очевидно, сюди належить як переосмислене, із вторинною семантикою закарп. *вир'с'ц'*², версти, ж. 'частина ділянки, поля і под.' [ССк.: 36]. М.Фасмер припускав, що остання назва того самого походження, що й *верста* (*верствá*) 'вік; покоління, ровесники', проте останнім часом етимологи вважають їх омонімами, що мають різне походження. Так, прасл. **vǫrsta/ *vǫrstъ* 'вік; покоління, ровесники' виводять від i.e. **vǫrdh-/ *vǫrdh-* 'рости', а прасл. **vǫrstva* < **vǫrttva* 'міра довжини, прошарок' – від i.e. **ǫert-/ *ǫirt-* 'вертити, крутити'. Пізніше в слов'янських мовах, у тому числі й українській, відбулося звукове зближення цих омонімів та змішування їх значень (детальніше див. [ЕСУМ, I: 357–358]).

Вир'с'ц'², версти, ж. 'частина ділянки, поля і под.': *Ишче нын і по'коплеме дві версти бур'яку* [ССк.: 36]; див. **врѣст'**¹.

Вон. 1) присл. 'надворі, поза приміщенням, зовні': *Вон паде дошч*; 2) виг. 'геть!': *Вон ми с хыжы, цуроше!* [ССк.: 40]; пор. зі значенням 'надворі, зовні', гуцул. *вон* [Jan.: 261], закарп. *вонка* [Грінч., I: 253; Гол.: 413], ст.укр. *вонъ* [1489, СУМ 16–17 ст., IV, 227], а також рос., біл. *вон*, ст.пол. *wep*, влуж. *wop*, н.луж. *wep*, чес. *vep*, слвц. *von*, болг. *вън*, мак. *вон*, серб., хорв. *van*, слвн. *vep*, ст.сл. *вънъ*. Прасл. *vъnъ ід. індоєвропейського походження виникло як протилежне поняттю 'вдома'; пор. споріднене д.інд. *vāpat* 'до лісу' [Rud., I: 475; ЕСУМ, I: 424; Фасм., I: 348; ЭСРЯ, III: 158; Вг.: 606; MES: 561; БЕР, I, 207; Skok, III: 564;].

Воробіц', вурупц'а, ч., орніт. 'горобець': *Скаче, йак вѳрѳбиц'* [ССк.: 41]. Ізоглоса цієї назви продовжується в бойківських, галицьких (*воробѳц* [Он., II: 24; Грінч., I: 254]), гуцульських (*воробѳц* [Jan.: 261; Негр.: 44]), західнополіських – (*воробѳц*) ід. [Арк., I: 73]; пор. ще наддністр. *воробчик* ід. [Шило: 82]. Уперше фіксується в пам'ятці староукраїнської писемності з території Київщини 1623 р. (*воробѳц* ід. [СУМ 16–17, IV, 230]). Ст.укр. *воробѳц* потрапляє й до словника П.Беринди [1627, Бер.: 17, 103]; пор. з тим самим значенням рос.діал. (дон., моск.) *воробец* [СРНГ, V: 102], чес., слвц. *vrabec*, болг., мак. *врабѳц*, серб., хорв. *vrabac*, слвн. *vrabec* ід. Прасл. *vorbъs ід., як припускає більшість етимологів, звуконаслідувального походження [Rud., I: 699–700; ЕСУМ, I: 570; Фасм., I: 352; ЭСРЯ, III: 164; Черн., I: 166; ЭСБМ, I: 84; Вг.: 631–632; MES: 697; Skok, III: 615–616]. Укр.літ. *горобѳц* – вторинне в стосунку до карпат. *воробѳц*, із якого виникло як гіперизм через помилкове усвідомлення початкового *в* як протези; пор. зах.поліс. *воробѳц* і *оробѳц* ід. [Арк., I: 73], бойк. *воробѳц'*, *горобѳц'* і *оробѳц'* ід. [Он., II: 24].

Воротило, а, ч., ткац., заст. 'вал у кроснах, на який навивають нитки основи': *На воротило с'а навивала основа* [ССк.: 41]. Поширене в більшості закарпатських, бойківських, гуцульських, західнополіських говірок. Ст.укр. *воротило* ід. фіксується текстами з XVII ст. [1627, Бер.: 17]. В [СУМ, I: 74] подається як застаріле *воротило* 'дрючок, яким повертають вітряк'. Для староукраїнського і діалектного ткацького терміна *воротило* наявні паралелі в більшості слов'янських мов; пор. рос. діал *воротило*, біл. *вараціла*, чес. *vratidlo*, мак. *вратило*, серб., хорв. *vratilo*, слвн. *vratilo*, ст.сл. *вратило* 'вал у кроснах' (пор. ще болг.діал. *вратило* 'кросна'), що є підставою для реконструкції

прасл. *vortidlo 'вал у кроснах', утвореного суфіксально від *vortiti/*vrtěti 'крутити' (детальніше див. [Дзєндзелівський 1967: 226–227], а також [ЭСБМ, II: 60; MES: 701; БЕР, I: 182]).

Вуйко, а, ч. 1) 'дядько по матері (материн брат)': *Вуйко – вто мѳйѳій мамкы брат*; 2) 'будь-який незнайомий чоловік, дядько': *Ба ичо вто за вуйко йде сѳлом?* 3) *евф.* 'ведмідь': *У нас на мид-вѳд'а иче кажут вуйко*; *вуйна*, ы, ж. 'дружина материного брата': *Жѳна мамчиного брата – ме^н'и вуйна*; *вуйчаник* 'син материного брата' [ССк.: 42]; пор. бойк. *вуй*, *уйко*, *вуйко* [Он., I: 315], гуцул. *вуйко* 'брат матері; дядько' [Jan.: 263; Негр.: 45], бук. *вуйко* 'батьків або материн брат' [СБГ: 64–65], наддністр. *вуйко*, *вуйцо* 'брат матері' [Шило: 86], ст.укр. *вуйко* 'дядько' [1566, СУМ 16–17, V, 71–72], д.рус. *оуи* 'дядько по матері', а також з тим самим значенням рос.діал. *вуй*, *уй*, біл.діал. *вуй*, *вуйко*, *уйка*, пол. *wuj*, *wujek*, влуж. *wuj*, н.луж. *hujk*, чес.діал. *ujes*, слвц. *ujo*, діал. *ujes*, *ujko*, болг. *вуйчо*, діал. *вуйко*, *уйка*, мак. *вуйко*, серб., хорв. *ujak*, діал. *ujas*, слвн. *ujes*. Прасл. *ujъ 'дядько по матері' < і.е. *aj-jo-s*, у якому *-jo-* – суфікс ступеня порівняння; пор. паралелі в індоєвропейських мовах: ст.прус. *awis* 'дядько', лит. *avūnas* 'дядько по матері', лат. *avus* 'дід', *avunculus* 'дядько по матері', д.ірл. *aiue* 'перос (ону; праправнук; потомок; племінник)', гот. *awō* 'бабка', д.ісл. *afi* 'дід', д.в.нім. *ō-heim* 'дядько', вірм. *haw* 'дядько' [Бурячок: 81–89; Rud., I: 496; ЕСУМ, I: 438; Фасм., IV, 155; БЕР, I: 198–199; Skok, III: 540].

Вулій, ле^нйа, ч. 'рамковий вулик': *Вулій с'а чинит из дошчѳок* [ССк.: 42]; пор. з тим самим значенням бойк. *улій*, *вўл'ій* [Он., I: 316–317], гуцул. *вўлій* [Jan.: 263], поліс. *вўлій*, *вўл'ій*, *улей*, *вўль* [Лис.: 50], ст.укр. *вулей*, *улей* [СУМ 16–17, V: 72], а також рос. *улей*, біл. *вўлей*, діал. *улей*, *уль*, пол. *ul*, полаб. *vāul*, влуж. *wul*, н.луж. *hul*, чес. *úl*, слвц. *ul'*, болг. *улей*, серб., хорв. діал. *ul*, слвн. *ulj* ід. Прасл. *ulъjъ, *uljъ 'дупло, порожня колода, вулик' (пор. наддністр. *вўлій* 'жлукто' [Шило: 86]) < і.е. **aul-* 'дупло; труба; порожнина'; пор. лит. *aulys* 'вулик', латв. *aulis* 'вулик з ялинової кори або колоди', д.нрус. *aulis* 'халява', гр. *αυλος* 'труба, дудка', лат. *alvus* 'живіт; порожнина; вулик', норв.діал. *aul* 'трубка, стебло' [Rud., I: 497; ЕСУМ, I: 439; Фасм., IV: 158–159; Черн., II: 288; ЭСБМ, II: 220–221; Вг.: 593; MES: 668; Skok, III: 543]. Цей матеріал свідчить, що первинно вулик був з дуплавої колоди.

Скорочення назв джерел

- Арк. – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000.
 БЕР – Български етимологичен речник. – София, 1971–1986. – Т. 1–3.
 Бер. – Лексикон словенороський Памви Беринди / Підг. тексту і вступ. стаття В. В.Німчука. – К., 1961. – XXXVIII, 272 с.
 Б.-Н. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В. В.Німчук. – К., 1966. – 423 с.
 Брил. – Брилінський Д. Словник подільських говірок. – Хмельницький, 1991. – 119 с.
 Бурячок – Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. – К., 1961. – 150 с.

- Гол. – Дзензелівський Й. О., Ганудель З. Словник української мови Я. Ф. Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – № 10. – С. 311–612.
- Грінч. – Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б. Грінченка. – К., 1958–1959.
- Джѣ – Джѣ Л. Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (Словарь и анализ). – Дебрецен, 1985. – 525 с.
- Дзензелівський 1961 – Дзензелевский И. А. Лингвистический атлас украинских народных говоров Закарпатской области УССР: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Л., 1961. – 52 с.
- Дзензелівський 1967 – Дзензелівський Й. О. Ткацька лексика українських говорів Закарпатської області УРСР // *Studia Slavica Hung.* – 1967. – XIII. – С. 181–246.
- Дзензелівський 1969 – Дзензелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. – К., 1969. – 212 с.
- ДЛАЗ – Дзензелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України). – Ужгород, 1958–1993. – Ч. I–III.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982–2006. – Т. 1–5.
- Жел. – Желеховский С., Недільский С. Малорусско-німецкий словарь: У 2 т. – Львів, 1885–1886. – 1121 с.
- Ж., П. – Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с.
- Зиз. – «Лексис» Лаврентія Зизанія // *Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніми славеноросская / Підгот. текстів пам'яток і вступ. ст. В. В. Німчука.* – К., 19664. – С. 23–89.
- Изб. 1073 – Изборник Святослава 1073 года: Факсим. изд. – М., 1983. – 266 с.
- КДА – Бернштейн С. Б., Иллич-Свитыч В. М., Клепикова Г. П., Попова Т. В., Усачова В. В. Карпатский диалектологический атлас. – М., 1967. – 271 с.+ 212 лингв. карт.
- Кобів – Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. – К., 2004. – 800 с.
- Корз. – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // *Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць.* – К., 1987. – С. 62–267.
- Лис. – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К., 1974. – 260 с.
- Негр. – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. – Львів, 2008. – 224 с.
- Німчук 1963 – Німчук В. В. Словотвір часток у закарпатських верхньонадборжавських говірках // *Славистичний збірник.* – К., 1963. – С. 142–157.
- Німчук 1992 – Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – К., 1992. – 416 с.
- Он. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К., 1984.
- П., Г. – Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської обл.). – Ужгород, 2005. – 266 с.
- СБГ – Словник буковинських говірок. – Чернівці. – 688 с.
- СГГ – Словник гуцульських говірок (літера Б) // *Гуцульщина: Лінгвістичні етюди.* – К., 1991. – С. 90–270.
- СДРЯ – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.): В 10 т. – М., 1988 [и след.]. – Т. I [и след.].
- Слав. – «Лексіконъ латинский» Є. Славинецького // *Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В. В. Німчук.* – К., 1973. – С. 59–420.
- СлРЯ 11–17 – Словарь русского языка XI–XVII вв. – М., 1975 [и след.]. – Вып. 1 [и след.].
- Срез. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 3 т. – СПб., 1893–1912.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров. – М.; Л., 1965 [и след.]. – Вып. 1 [и след.].
- ССк. – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2007. – 480 с.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980.
- СУМ 16–17 – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів, 1994–2006. – Вип. 1–13.
- Т. Мат. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: У 2 кн. / Підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса. – К.; Нью-Йорк, 2002.
- Т. Сл. – Историчний словник українського язика / За ред. Є. Тимченка. – Х.; К., 1930–1932. – Т. I. – XXIV, 947 с.
- Толстой – Толстой Н. И. Славянская географическая терминология: Семасиол. этюды. – М., 1969. – 264 с.
- Фасм. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стереотип. – М., 1986–1987.
- Черн. – Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. – 3-е изд., стереотип. – М., 1999.
- Шило – Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник. – Львів; Нью-Йорк, 2008. – 288 с.
- Шух. – Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899–1908. – Ч. I–V.

- ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В. У.Мартынаў. – Мінск, 1978 [і наст.]. – Т. 1 [і наст.].
- ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / Под руков. и ред. Н. М.Шанского. – М., 1963 [и след.]. – Вып. I [и след.].
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслов. лекс. фонд / Под ред. О. Н.Трубачева. – М., 1974 [и след.]. – Вып. I [и след.].
- Br. – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.
- Jan. – Janów J. Słownik huculski / Oprac. i przygotował do druku J.Rieger. – Kraków, 2001. – XXX, 306 s.
- MES – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – 2-e, oprav. a dopl. vyd. – Praha, 1968. – 867 s.
- Rud. – Rudnyčyj J.B. An etymological Dictionary of the Ukrainian Language. – Winnipeg, 1972. – Vol. I. – LXXXV, 968 p.
- Skok – Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb, 1971–1974. – Knj. 1–4.
- Sław. – Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1952 [і наст.]. – Т. I [і наст.].
- SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F.Sławskiego. – Wrocław etc., 1974 [і наст.]. – Т. I [і наст.].
- Stud. – Лексичні матеріали з Галичини І.Зілинського // *Studia nad dialektologią ukraińską i polską* / Oprac. i przyg. do druku M.Karaś. – Krakow; Warszawa, 1975. – 239 s.

Сабадош Іван Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови УжНУ.